

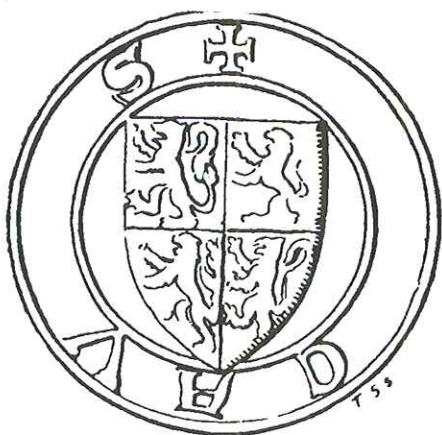
Een zegelmatrijs van de schepenbank van 's Gravenvoeren

Rombout Nijssen

Drie zegels van de schepenbank van 's Gravenvoeren

In zijn studie uit 1923 over de zegels van steden, gemeenten en schepenbanken in de provincie Luik, beschrijft Edouard Poncelet een drietal verschillende zegels van de schepenbank van 's Gravenvoeren¹.

Het oudste zegel dat Poncelet kende, had hij aangetroffen aan een oorkonde uit 1556, die hij in het Algemeen Rijksarchief in Brussel had teruggevonden in het archief van de *Audiëntie*².

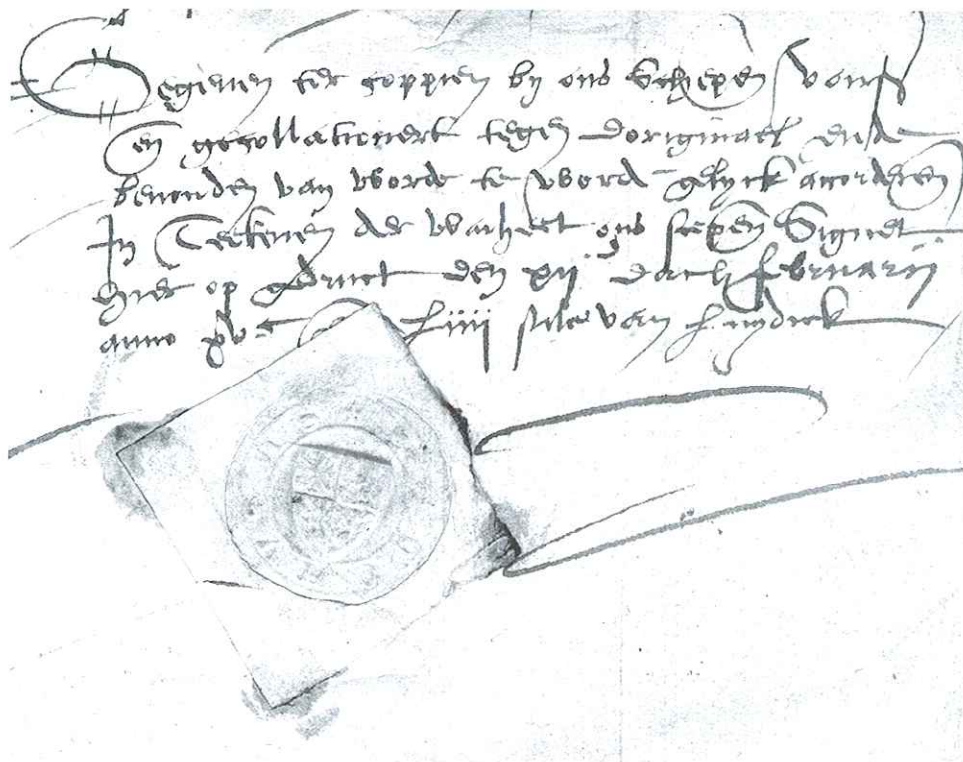

Afbeelding van het zestiende-eeuwse schepenbankzegel van 's Gravenvoeren door Theo Smeets, afgedrukt in E. Poncelet, *Sceaux*, p. 55.

¹ E. PONCELET, *Sceaux des villes, communes, échevinages et juridictions civiles de la province de Liège*, Luik, 1923, p. 55-56. 's Gravenvoeren maakte deel uit van het Land van Dalhem en behoorde vanaf 1663 definitief tot de Spaanse, later de Oostenrijkse, partage van de Landen van Overmaas. Zie P.J.H. Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*, Hilversum, 2000, p. 187-188; B. Dumont, *Communautés villageoises dans les pays de Dalhem et de Limbourg, XVIe-XVIIIe siècle. Genèse, structures, évolution* (Crédit Communal. Collection Histoire in -8°, 89), Brussel, 1994, 627 p.

² Algemeen Rijksarchief Brussel, *Archief van de Audiëntie. Liassen*.

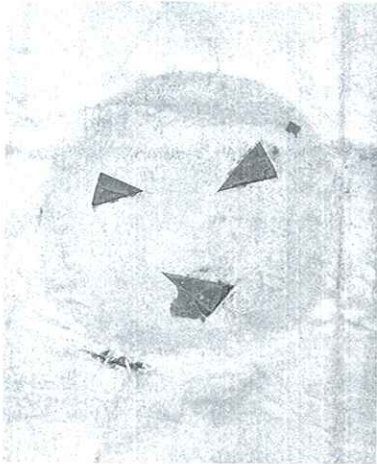
Voorts verwijst hij naar twee afgietsels van dit zegel, die respectievelijk in het Algemeen Rijksarchief in Brussel en in het Rijksarchief te Maastricht bewaard werden³. Ook in het Rijksarchief te Hasselt wordt een afdruk van dit zegel bewaard. Het betreft een waszegel onder papier, dat werd aangebracht op een afschrift uit het rolregister van de schepenbank, en dat dateert van 12 februari 1554⁴.

Voorzijde van het zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren, 12 februari 1554. Op het papier waarop het afschrift uit het rolregister geschreven was, werd was aangebracht. Vervolgens werd op de was een vierkantig blaadje papier gelegd, waarin dan het zegel werd gedrukt. Tot slot werden de drie hoeken van het blaadje die geen tekst bedekten, met lijm op de akte vastgeplakt (Rijksarchief Hasselt, *Archief van de schepenbank van 's Gravenvoeren. Losse stukken*, nr. 1).

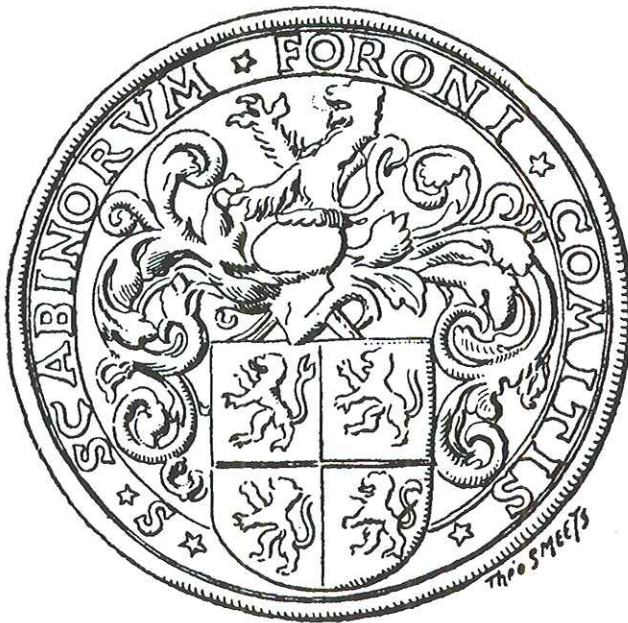
³ Poncelet gaf als referenties op: Algemeen Rijksarchief Brussel, *Verzameling zegelafgietsels*, nr. 6649; en Rijksarchief Maastricht, *Verzameling zegelafgietsels*, nr. 1661.

⁴ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de schepenbank van 's Gravenvoeren. Losse stukken*, nr. 1.

Achterzijde van het zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren, 12 februari 1554. Alvorens de was op de akte aan te brengen, werden drie driehoekige insnijdingen gemaakt, hetgeen toeliet drie lipjes uit het papier naar binnen te plooiën, en vervolgens de was voor het zegel rondom die lipjes aan te brengen. Op die manier bekwam men dat de was zich beter aan het papier hechtte.

Het tweede zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren, waarvan hij de matrijs als zeventiende-eeuws beschouwde, had Poncelet aangetroffen aan een verzoekschrift uit 1764 van de schepenen van 's Gravenvoeren aan hun collega's van Wandre. Dit verzoekschrift werd in het Rijksarchief te Luik bewaard.

Afbeelding van het zeventiende-eeuwse schepenbankzegel van 's Gravenvoeren door Theo Smeets, afgedrukt in E. Poncelet, *Sceaux*, p. 55.

Tot slot beschrijft Poncelet nog een derde zegel, waarvan hij geen gedateerde afdruk kende, maar waarvan de matrijs destijds (1923) in het bezit was van M.C. le Paige, *bestuurder en inspecteur* van de Universiteit van Luik. Voorts vermeldt hij dat in het Rijksarchief te Maastricht een moderne afdruk bewaard werd die met de matrijs van le Paige vervaardigd was⁵. Poncelet dateert dit derde zegel, evenals het tweede, als zeventiende-eeuws. Aangezien hij echter niet beschikte over gedateerde afdrukken van dit zegel, kan deze datering niet als vaststaand beschouwd worden. Het blijft daarom belangrijk om gegevens die kunnen helpen deze matrijs nauwkeuriger te dateren, te zoeken en te publiceren.

Afbeelding van het derde schepensbankzegel van 's Gravenvoeren door Theo Smeets, afgedrukt in E. Poncelet, *Sceaux*, p. 55.

In de collecties van het Rijksarchief te Hasselt wordt één afdruk van dit derde schepensbankzegel bewaard. Hij is aangebracht in het doopregister van 's Gravenvoeren voor de periode van 11 januari 1770 tot 1 september 1796⁶. Het register telt 375 genummerde bladzijden. Het register bevat de registraties van de dopen van 11 januari 1770 (bladzijde 2) tot 1 september 1796 (bladzijde 321), de registraties van dopen van onwettige kinderen van 24 maart 1771 tot 12 september 1778 (bladzijden 350-351), en een index (bladzijden 341-349 en 352-374). Aantekeningen op bladzijde 321 leren de lezer dat het register op 20 fructidor van het jaar IV (6 september 1796) werd afgesloten door H.J. Delvaux, *adjoint municipal*, en dat het op 29 september 1827 opgenomen was in de inventaris van het gemeentearchief. De

⁵ Poncelet gaf als referentie: Rijksarchief Maastricht, *Verzameling zegelafgietsels*, nr. 1766.

⁶ Rijksarchief Hasselt, *Verzameling parochieregisters*, nr. 787, p. 322. De originele parochieregisters uit het Ancien Régime worden bewaard in het Rijksarchief te Beveren. In Hasselt kunnen kopieën op microfilm en op papier geraadpleegd worden.

afdruk van de zegelmatrijs van de schepenbank is aangebracht op bladzijde 322. Zonder twijfel dateert hij van na het afsluiten van het register. De afdruk lijkt niet zozeer aangebracht te zijn als waarmerk, maar eerder als een soort illustratie, in de periode dat het zegel zijn betekenis als waarmerk al verloren had. Als dateringselement voor de matrijs is deze afdruk bijgevolg niet bruikbaar.

Afdruk van het derde zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren in rode lak (Rijksarchief Hasselt, *Verzameling parochieregisters*, nr. 787).

De matrijs van het derde zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren

Indien het zegel inderdaad na begin september 1796 in het doopregister werd aangebracht, dan was de matrijs op dat ogenblik in het bezit van de gemeentelijke overheid van 's Gravenvoeren. Hoe hij later in het bezit van particulieren kwam, is niet duidelijk. Het toeval wil dat de matrijs van dit laatste zegel recentelijk verworven werd door een Limburgse verzamelaar. Hij gaf welwillend zijn toelating om een afbeelding van zijn aanwinst te publiceren.

Deze matrijs is gegraveerd in een cirkelvormig bronzen plaatje, met een diameter van 33,5 mm. Het plaatje is circa 2 mm. dik. Op het plaatje waarin de matrijs gegraveerd is, ligt een

tweede plaatje met een diameter van 24,5 mm. en een dikte van circa 1 mm. Op dit plaatje is een steel van circa 50 mm. bevestigd. De steel sluit perfect aan op de matrijs. In tegenstelling tot de matrijzen van de schepenbank van Gruitrode en van de schepenbank van Stokkem, die ik eerder in dit tijdschrift beschreef, is deze steel niet met een huls op de matrijs vastgezet. Boven op het bronzen plaatje waarin de matrijs is gegraveerd, is een richtingaanwijzer ingekrast. Aan de hand daarvan zag de gebruiker van de matrijs in welke positie hij de matrijs moest houden om een rechte afdruk van het zegel te verkrijgen.

Zegelmatrijs van het zegel van de schepenbank van 's Gravenvoeren.

De matrijs toont het wapenschild van 's Gravenvoeren: een gevierendeeld schild met vier leeuwen⁷. Op het schild rust een helm met in detail uitgewerkte helmkleden, en met een dubbelstaartige leeuw als helmteken.

⁷ Bij Koninklijk Besluit van 2 maart 1925 werd aan de gemeente 's Gravenvoeren een wapen toegekend dat op het schild op de oude schepenbankzegels gebaseerd was: *gevierendeeld: een en vier in sabel een leeuw van goud, genageld en getongd van keel; twee en drie in zilver een leeuw van keel, genageld en getongd van lazuur. Het schild getopt met een helm van zilver; getralied, gehalsband en omboord van goud, gevoerd en vastgehecht van keel, met dekkleden van goud en sabel. Helmteken: een uitspringende leeuw van goud, genageld en getongd van keel.* Zie M. Servais, *Wapenboek van de Provinciën en Gemeenten van België*, Brussel, 1955, p. 164. Bij Ministerieel Besluit van 9 december 1988 (Belgisch Staatsblad 15 maart 1989) kreeg de gemeente Voeren het wapen van de oude gemeente 's Gravenvoeren opgelegd. Bij die gelegenheid werd het als *foutief* beschouwde wapen uit 1925 verbeterd: de Brabantse leeuw werd in het tweede en het derde kwartier geplaatst, en de Limburgse leeuw werd gekroond en van een dubbele staart voorzien, en in het eerste en vierde kwartier geplaatst. De beschrijving van het wapen van Voeren luidt nu: *Gevierendeeld 1. en 4. in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond, geklauwd en getongd van goud 2. en 3. in sabel een leeuw van goud, geklauwd en getongd van keel.* Zie L. Viaene-Awouters en E. Warlop, *Gemeentewapens in België. Vlaanderen en Brussel*, II, Brussel, 2002, p. 318-320.

Het randschrift is gevat tussen twee lijnen, en werd met ponsen aangebracht. Het luidt: (roosje) S (roosje) SCABINORUM (roosje) FORONI (roosje) COMITIS (roosje). De gebrekkige centrering van het randschrift - de afstanden tussen de roosjes en de woorden die zij van elkaar scheiden evolueren van twee keer 2 mm. (S - SCABINORUM), over twee keer 3 mm. (SCABINORUM - FORONI) tot twee keer 5 mm. (FORONI - COMITIS) - doet enigszins afbreuk aan het hoog kwalitatief karakter van deze matrijs. Aan de buitenzijde van het randschrift is een kabelrand aangebracht. Vergelijking met de eerder gepubliceerde schepenbankzegels van Gruitrode en van Stokkem maakt duidelijk dat deze matrijs het resultaat is van het werk van een vakman.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

De betekenis van het woord “korenhoop”

Theo Coun

Met inhoudsmaten als *vat* en *kop* kon men de opbrengst van graangewassen uitdrukken nadat men ze gedorst en gewand had. Maar was het ook mogelijk de opbrengst op de akker zelf te meten? Die drukte men uit in schoven of garven (*gerven*) en (kleine en grote) hopen. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (7, 5612) verklaart *korenhoop* als *korenmit*, maar dat is niet correct. In het woord *korenhoop* gaat het Nederlandse *hoop* terug op het Middelnederlandse *hoep*, dat o.a. kring of ring betekent¹ (cfr. Nederlandse *hoepel*). Een korenhoop is bijgevolg een aantal korenschoven die op het veld na het maaien of zichten recht op in een kring geplaatst zijn. Maar hoeveel schoven vormden een hoop? Er waren boeren die gronden van de kasteelheer pachtten voor de helft van de opbrengst (*ter halvesheit*). Nadat de schoven in hopen waren geplaatst, waren twee procedures mogelijk. Ofwel gebeurde de deling (*-sheit* is een afleiding van *scheiden*=delen) op het veld (*ter halschet op lant te delen*, 99r1) en brachten die van het kasteel en de pachter ieder hun deel naar hun schuur om de vruchten nadien te dorsten. Ofwel voerde de pachter na het opmeten van de oogst de vruchten naar zijn schuur en dorsten die van het kasteel daar hun helft. Met die gegevens begrijpt men volgende tekst: *Nelis Kutsen op Sint Aechten lant* (=land van het beneficium van Sint-Agatha) *in die zaevel tegens Huben huijs 3 groet hoep rox* (=rogge), *in sijn schuijz gefuert* (=gevoerd), *halset* (=voor de helft), *ende 9 schoff laten dersen* (94v4). De helft van 3 grote hopen was 9 schoven, bijgevolg telden 3 grote hopen 18 schoven of werden er per (grote) hoop 6 schoven samengeplaatst. Hoeveel schoven telde dan een kleine hoop? Blijkens een andere tekst was een kleine hoop de helft van een grote: *Aerken Mombers op een cleijn morgen ande cruijzen andie Heerstrate, Sinte Aechtenlant, 4 grot hoep ende 3 schoeff, voer ons opt huis* (=het kasteel) *4 cleijn hop 1 schoeff* (94r8). De deling van de drie schoven was in dit geval in het voordeel van de pachter: hij kreeg twee schoven, de kasteelheer één.

¹ E. VERWIJS & J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek* 3, 477 s.v. *hoep* en 478 s.v. *hoepwise*. De citaten zijn ontleend aan Hasselt, Rijksarchief, Neerharen Heerlijkheid nr. 1, nl. de rekeningen van het kasteel uit de jaren 1574-1580. Een verwijzing als 99r1 betekent fol. 99 recto, item nr. 1 van de editie van die rekeningen waaraan ik momenteel werk.